

Darija Novosel
Manuela Pilatuš
Marina Olujić

Jelena Kuvač Kraljević

Sveučilište u Zagrebu, Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet, Odsjek za logopediju, Laboratorij za psiholingvistička istraživanja

Roditeljska procjena djetetovog jezičnog i govornog razvoja nakon treće godine

Parental assessment of speech and language development for children older than three years

Izvorni znanstveni rad UDK: 81'232 :376

SAŽETAK

Logopedi imaju ključnu ulogu u postupku procjene djetetova jezičnog, govornog i komunikacijskog razvoja, no važna karika u tom procesu su i roditelji/skrbnici djece čije su jezične, govorne i komunikacijske sposobnosti u središtu procjene. Niz je istraživanja potvrdio da roditelji, posebice majke, predstavljaju pouzdan izvor informacija o jezičnom i komunikacijskom razvoju svoje djece. Naime, roditelji često zamjećuju određena ponašanja kod djeteta, a koja nije moguće uočiti unutar ograničenog trajanja formalne procjene. Međutim, većina istraživanja o roditeljskoj procjeni bila su usmjerena na uočavanje ponašanja djece mlađe od tri godine. Stoga je cilj ovoga rada bio ispitati roditeljsku procjenu jezičnog i govornog razvoja u dobi nakon treće godine, i to s obzirom na dob i spol djeteta te spol i obrazovanje roditelja koji je procjenjivao djetetov jezični i govorni razvoj. U istraživanju je sudjelovalo 364 roditelja djece urednog jezično-govornog razvoja u dobi od tri, četiri i pet godina iz devet županija Republike Hrvatske. Ispitni se materijal sastojao od ukupno tri upitnika različita za tri dobne skupine djece (tri, četiri i pet godina), kojima su roditelji kod svoje djece procjenjivali govor na razini izgovora i razumljivosti, jezične sposobnosti na razini fonologije, morfosintakse, semantike i pragmatike te znanje o jeziku – metajezik. Rezultati istraživanja pokazuju da roditelji kod djece starije od tri godine uočavaju mjerene varijable jezičnog i govornog razvoja. Roditelji trogodišnjaka najviše uočavaju promjene na morfosintaktičkoj i pragmatičkoj razini, roditelji četverogodišnjaka obilježja semantike, a roditelji petogodišnjaka promjene na razini metajezika. Obrazovanje roditelja ima ulogu samo u procjeni jezičnih sposobnosti u dobi od tri i četiri godine, i to pri uočavanju onih obilježja koja su u navedenim dobima tek u začetima razvoja.

Ključne riječi:

roditeljska procjena
 ▪ jezični razvoj ▪
 metajezik ▪
 obrazovanje ▪ spol

ABSTRACT

Speech-language pathologists play an important role in the assessment of a child's speech, language and communication abilities. However, parent reports of their own children's language are also very important. Numerous studies have demonstrated that parents, especially mothers, are a very reliable source of information about their children's language development. In fact, parents can observe behavior that occurs rarely and that is often nearly invisible in a formal setting. To date, most studies of parental assessment have focused on the assessment of children younger than three years of age. The main aim of this study was to investigate parental ability to assess speech and language behavior of children older than three years. The influence of child and parent gender and parental education on the accuracy of the assessment was also assessed. The study sample consisted of 364 parents of children with typical language development at the age of three, four and five years. All parents completed a questionnaire about the speech and language behavior of their children. Three different questionnaire forms were created, one for each age group. All three questionnaires consisted of items related to the assessment of pronunciation and speech intelligibility, phonological, morphosyntactic, semantic, and pragmatic language abilities and language knowledge, or metalanguage. The results suggest that parents can observe all forms of speech and language behavior included in the research. The parents of the youngest children (age 3) mostly observed changes in the morphosyntactic and pragmatic skills of their children, while parents of 4-year-old children most frequently observed changes in semantic features. Parents of the oldest children in this study (age 5) mainly observed the metalanguage skills of their children. The educational level of parents' influences parental assessment only in cases when children were in the core of the assessment at the age of three or four years.

Keywords:

parental assessment
 ▪ language
 development ▪
 metalanguage ▪
 education level ▪
 gender

UVOD

Zanimanje za djetetov jezični razvoj zajedničko je većini roditelja, a proizlazi zbog potrebe za stalnim prosuđivanjem kvalitete toga razvoja te zabrinutosti ako on ne ide očekivanim smjerom i brzinom. Roditelji provode najviše vremena s djetetom, promatraju ga u brojnim različitim situacijama i stoga mogu izvijestiti o mnogo većem broju jezičnih ponašanja no što se može dobiti u kliničkim uvjetima (Thal i sur., 1999.). Tako prikupljene informacije mogu dati reprezentativnu sliku djetetova ponašanja (Jahn-Samilo i sur., 2000.).

Unatoč tome, istraživači i kliničari nevoljko su se čak i u bliskoj prošlosti oslanjali na informacije dobivene od roditelja. Smatrali su da roditelji ne mogu biti dovoljno kritični u procjeni jezičnog ponašanja svoje djece, da nisu dovoljno upućeni u način provođenja procjene te da ne mogu točno prepoznati određeno ponašanje (Thal i sur., 1999.; Jahn-Samilo i sur., 2000.). Glavne zamjerke roditeljskoj procjeni istraživači su pripisivali roditeljskom precjenjivanju ili podcjenjivanju djetetova ponašanja. I jedno i drugo umanjuje valjanost roditeljske procjene jer pritom prikupljene informacije ne odražavaju stvarne djetetove sposobnosti. Nadalje, istraživači neskloni roditeljskim procjenama isticali su i nedostatke upitnika i ljestvica procjene, naglašavajući da je razumijevanje ispitnih čestica uvelike ovisno o inteligenciji i obrazovanju osobe koja ih ispunjava (Feldman i sur., 2000.). Osim toga, roditelji se razlikuju i u interesu koji pokazuju prema djetetovim aktivnostima i u pažnji koju posvećuju djetetovoj verbalnoj proizvodnji. Također, smatrali su da razlike u procjeni mogu proizlaziti i zbog socioekonomskog statusa (Sachse i Von Suchodoletz, 2008.), a potkrepu tome nalazili su u manjim zanimanjima za interakcijama između roditelja i djeteta unutar obitelji nižeg socioekonomskog statusa, što svakako dovodi do drukčijeg načina, pristupa i konačno, rezultata roditeljske procjene (Jackson-Maldonado i Acosta, 2006.).

Bez obzira na sve navedeno, roditeljska procjena ima mnogo prednosti koje zasjenjuju nedostatke. Camaioni i sur. (1991.) smatraju da roditelji mogu dati preciznu i pouzdanu procjenu jezičnog, govornog i komunikacijskog razvoja svoje djece pod sljedećim uvjetima:

a) Instrument procjene mora omogućiti promatranje samo onih oblika ponašanja koja se manifestiraju kod djeteta u trenutku procjenjivanja, odnosno, nužno je izbjegavati retrospektivno procjenjivanje pa i prospektivno. Procjena utemeljena isključivo na djetetovim trenutnim znanjima i sposobnostima reflektira ono što dijete u sadašnjem trenutku *zna* ili učestalo *rabi*, a ne ono što roditelji znaju o djetetovu razvoju u različitoj dobi ili različitom razvojnom razdoblju.

b) Instrument mora usmjeravati roditelja na uočavanje ponašanja (primjerice, pojavljivanje prve riječi, prve geste, prve rečenice...) kako bi ih mogao zamijetiti i izmjeriti.

Instrument obvezuje roditelja da svoju procjenu, barem u nekom dijelu, potkrijepi odgovarajućim primjerima djetetova ponašanja ili sposobnosti.

Kada su prethodna tri uvjeta zadovoljena, roditeljska procjena je točna, valjana i pouzdana, a potvrda za to nalazi se u većem broju radova (Fenson i sur., 1993.; O'Neill, 2007.). Primjenom, primjerice, Speech and language assessment scale (SLAS - Skala za procjenu jezičnih i

govornih sposobnosti djece predškolske dobi; Hadley i Rice, 1993.) te MacArthur-Bates Communicative Development Inventories (MB-CDI; Fenson i sur., 1993.; u hrvatskom poznate pod nazivom Komunikacijske razvojne ljestvice - KORALJE, Kovačević i sur., 2007.), pokazalo se da roditeljska izvješća o jezičnim sposobnostima djece urednog jezičnog razvoja, ali i djece s posebnim jezičnim teškoćama, odgovaraju rezultatima dobivenim standardiziranim testovima, kao i logopedskim procjenama (Boynton Hauerwas i Stone, 2000.). Lee i sur. (2009.) u rezultatima svoga istraživanja također dobivaju podatke koji idu u prilog pouzdanosti roditeljskih izvješća, čak neovisno o čimbenicima poput razine obrazovanja roditelja, te ističu da je roditeljska procjena djetetova jezičnog razvoja pouzdana kod jednojezičnih i dvojezičnih govornika, kod djece s tipičnim ili atipičnim obrascem jezičnog razvoja te unutar svih kultura i jezika. Glascoe (1997.) svojim istraživanjem pokazuje da roditeljska procjena djetetova razvoja i njihova zabrinutost otkriva većinu djece s jezičnim i govornim teškoćama te stoga ima visoko prediktivnu ulogu za otkrivanje razvojnih teškoća.

Danas je potvrđeno da roditelji mogu dati primjerenu procjenu razvojnih obrazaca svoga djeteta kada ga uspoređuju s vršnjacima, no precjenjuju razinu kompetencije svoga djeteta kada je samo ono predmet procjene (Deimann i Kastner - Koller, 2011.). Za Klee i sur. (1998.) roditelji su stoga idealni za pružanje informacija o djetetovu razvoju putem ljestvica za procjenu jezičnog razvoja. Na taj se način oblikuju roditeljska izvješća, koja za Dalea (1996.) predstavljaju sistematično iznošenje opsežnih roditeljskih iskustava stečenih u interakciji sa svojim djetetom. O'Neill (2007.) smatra da oblikovanje standardiziranog instrumentarija u cilju roditeljske procjene može biti ekonomičan način za probir i evaluaciju djetetovih jezičnih ponašanja. Zanimljivo je da većina standardiziranih ljestvica i upitnika za roditeljsku procjenu jezičnog i komunikacijskog razvoja (primjerice, KORALJE, LDS, CSBS itd.) pokriva razdoblje do treće godine. Tek nekolicina radova bila je usmjerena roditeljskom procjenjivanju djetetova jezičnog i komunikacijskog razvoja u godinama nakon treće godine. I ta su brojem skromna istraživanja uputila na pouzdanost roditeljske procjene i u kasnijem razdoblju jezičnog razvoja, čak i kada se od roditelja tražilo da procijene djetetovo postignuće u akademskim vještinama (Zadeh i Bolter, 2006.).

PROBLEMI I CILJ ISTRAŽIVANJA

Oslanjajući se na prethodno iznesene podatke i dokaze o roditeljskoj uspješnosti u procjenjivanju jezičnog i govornog razvoja djece do treće godine, cilj je ovoga ispitivanja bio utvrditi kako roditelji procjenjuju jezični i govorni razvoj svoje djece nakon treće godine. Glavno je pitanje ovog rada: koju jezičnu sastavnicu, fonologiju (usvojenost glasova hrvatskog jezika i njihovog kombiniranja u riječi), morfosintaksu (pravila oblikovanja riječi i njihovog slaganja u rečenice), semantiku (značenje riječi) ili pragmatiku (uporaba jezika u različitim situacijama) roditelji najviše uočavaju u dobi od tri, četiri i pet godina. Također, želi se utvrditi kada roditelji počinju uočavati sposobnosti koje određuju znanje o jeziku, odnosno metajezik? To je pitanje osim iz aspekta dobi djeteta postavljeno i iz aspekta

djetetova spola te spola i obrazovanja roditelja koji je procjenjivao djetetov jezični i govorni razvoj.

S obzirom na teorijske opise jezičnog razvoja u dobi od treće do šeste godine (Gard i sur., 2000.; Jones, Murphy, 2005.; Gotzke, Sample Gosse, 2007.; Child Development Institute, 2013.; Kuvač Kraljević, 2015.), očekuje se da će roditelji trogodišnjaka i četverogodišnjaka najviše uočavati promjene na razini morfosintakse, a roditelji petogodišnjaka najveću će pozornost davati promjenama i procesima vezanima uz razvoj pragmatike. Isto tako, očekuje se da će roditelji sposobnosti i znanja u sklopu metajezika prepoznavati u dobi od pet godina. Također, očekuje se da će od varijabli spola djeteta te spola i obrazovanja roditelja samo varijabla obrazovanja imati ulogu u uočavanju obilježja jezičnog i govornog razvoja, pa će roditelji s visokom stručnom spremom više uočavati dominantna obilježja jezičnog razvoja s obzirom na dob djeteta.

METODE

Ispitanici

Uzorak ispitanika uključuje 364 roditelja, koji su putem upitnika procjenjivali jezični i govorni razvoj svog djeteta. U ispitivanju su sudjelovali isključivo roditelji (skrbnici) djece urednog jezičnog i govornog razvoja. Postojanje bilo kakvih senzoričkih, motoričkih, intelektualnih ili drugih razvojnih teškoća kod djeteta kao i pohađanje logopedске terapije - bili su isključujući kriteriji. U tablici 1 navedeni su podaci o broju ispitanika s obzirom na dob i spol djece te spol i obrazovanje roditelja koji je procijenio djetetov jezični i govorni razvoj.

Tablica 1. Broj ispitanika s obzirom na dob i spol djece te spol i obrazovanje roditelja

		3 godine	4 godine	5 godina
spol djeteta	M	63	69	45
	Ž	67	53	52
	nije navedeno	8	6	1
upitnik ispunio	majka	113	113	81
	otac	16	8	14
	nije navedeno	9	7	3
obrazovanje roditelja	NSS	1	1	1
	SSS	56	64	50
	VSS	2	4	/
	VSS	68	53	43
	dr.	1	/	1
ukupno (N)		138	128	98

Ispitni materijal

Istraživački materijal, odnosno upitnik upotrijebljen za prikupljanje informacija o roditeljskoj mogućnosti uočavanja jezičnog i govornog razvoja preuzet je iz portugalskoga jezika autorica Santos, Sousa, Serrano, Sousa, (2011).

Preuzeti upitnici prevedeni su i prilagođeni za hrvatski jezik. Pritom se vodilo računa o tome da navedene tvrdnje budu pisane na jednostavan način, odnosno lako razumljive roditeljima. Svi upitnici počinju kratkim uvodnikom u kojem je roditeljima objašnjena važnost i uloga koju oni imaju u procjeni djetetova jezičnog i govornog razvoja.

Tablica 2. Primjeri tvrdnji iz upitnika

	Tvrdnje iz upitnika	Potkrepa iz literature
3 godine		
Fonetsko-fonološka razina	Dijete može izgovoriti riječi s konsonantskim skupinama (primjerice: kaže <i>nokti, keksi, a ne notki, keski</i>).	Gotzke, Sample Gosse, 2007; Bowen, 1998; Child Development Institute, 2013.
Pragmatika	Dijete traži dopuštenje (primjerice: <i>Mogu to jesti?</i>).	Gard i sur., 2000; Bowen, 1998.
4 godine		
Semantika	Dijete poznaje suprotnosti poput <i>teško/lako, isto/različito</i> .	Gard i sur., 2000; Bowen, 1998; Child Development Institute, 2013; Jones, Murphy, 2005.
Morfosintaksa	Dijete poznaje prijedloge <i>između i ispod</i> .	Gard i sur., 2000; Child Development Institute, 2013.; Kuvač Kraljević, 2015.
5 godina		
Morfosintaksa	Dijete sustavno rabi različite vrste zamjenica (primjerice: <i>maj, tvoj, naš, svi</i>).	Gard i sur., 2000. Kuvač, Palmović, 2007.
Metajezik	Dijete pjeva pjesmice tvoreći pri tome rimu.	Gard i sur., 2000; Kuvač Kraljević i sur., 2015.

U ispitnom materijalu bila su ukupno tri upitnika različita za tri dobne skupine djece: od 3;0 do 3;11, od 4;0 do 4;11 i od 5;0 do 5;11 godina. Upitnik za trogodišnjake i četverogodišnjake sadržavao je 37, a za petogodišnjake 32 ispitne čestice. Svi upitnici sastojali su se od tvrdnji koje su se odnosile na procjenu na planu govora, i to putem procjene izgovora glasova i razumljivosti djetetovog govora te četiriju jezičnih sastavnica: fonologije, morfosintakse, semantike i pragmatike. Kako su izgovor glasova, odnosno fonetska razina i fonološka izravno povezane tako da se fonološki procesi na razini fonološkog sustava dijelom odražavaju na motoričkoj razini izvedbe glasova (vidi više Blaži i Arapović, 2003.), ta su dva sustava objedinjena u upitnicima. Nadalje, osim čestica za procjenu jezičnih sastavnica i izgovora glasova upitnici su sadržavali i nekoliko

čestica kojima se procjenjivao metajezik. Upitnici su teorijski utemeljeni, što znači da sve čestice koje se u njima nalaze odražavaju jezična ponašanja koja su zabilježena u literaturi da ih djeca urednog jezično-govornog razvoja u toj dobi proizvode. Primjeri tvrdnji iz upitnika zabilježenih u literaturi navedeni su u tablici 2, i to za sva tri upitnika.

Za svaku tvrdnju roditelj je trebao označiti jedan od ponuđenih odgovora: „Da“, „Ne“ i „Ne znam“. Svaki potvrdni odgovor („Da“) bodovan je jednim bodom, što znači da je roditelj uočio kod djeteta ono ponašanje ili pojavu koja je opisana u tvrdnji, a svakom negativnom („Ne“) ili neutralnom („Ne znam“) odgovoru dodijeljeno je nula bodova jer ti odgovori označavaju da roditelj tu pojavu kod djeteta nije uočio. Što roditelj više uočava obilježja jezičnog i govornog razvoja, to je ukupni rezultat u upitniku veći. Maksimalni broj bodova na upitniku jednak je ukupnom broju čestica na pojedinom upitniku, a maksimalni broj bodova za pojedino područje procjene (jezičnu sastavnicu ili metajezik) jednak je broju čestica po pojedinom području (vidi tablicu 4).

Način prikupljanja podataka

Za potrebe ovog ispitivanja ukupno je podijeljeno 945 upitnika u 19 dječjih vrtića u 10 županija Republike Hrvatske. Iako vrtići ne osiguravaju reprezentativnost uzorka, odabrani su jer osiguravaju najbrži i najjednostavniji pristup roditeljima. Vrtići su odabrani nasumce, a podaci o njima prikazani su u tablici 3.

Tablica 3. Raspodjela upitnika po županijama

Županija	Broj dječjih vrtića	Broj odaslanih upitnika	Broj vraćenih upitnika
Grad Zagreb	3	180	87
Karlovačka	1	60	37
Požeško - slavonska	1	30	0
Osječko - baranjska	2	210	69
Krapinsko - zagorska	2	60	18
Varaždinska	1	30	8
Sisačko - moslavačka	1	45	30
Splitsko - dalmatinska	4	150	55
Primorsko - goranska	3	120	17
Istarska	1	60	43
Ukupno	19	945	468

Prije same podjele upitnika, obaviješteni su ravnatelji svih dječjih vrtića službenim dopisom, u kojemu se tražio njihov pristanak za provođenje ispitivanja u njihovim ustanovama. Kao suradnici u ovom ispitivanju, odnosno kao osobe koje su vodile računa o podjeli upitnika te o

povratu istih, sudjelovali su i članovi stručnog tima vrtića (logopedi, psiholozi i pedagozi), koji su također primili dopis u kojemu su bile sadržane osnovne metodološke smjernice.

U postupku ispitivanja, roditeljima je podijeljen upitnik koji je odgovarao dobi njihova djeteta. Nakon ispunjavanja općih podataka o sebi i djetetu, roditelji su potpisali informirani pristanak za sudjelovanje u istraživanju. Uz upitnik su priložene i upute za ispunjavanje i sve potrebne informacije o poštivanju etičkih načela, propisanih Etičkim kodeksom istraživanja s djecom, kao i Etičkim kodeksom Sveučilišta u Zagrebu.

Iako su upitnici bili podijeljeni u 19 predškolskih ustanova, obradom podataka su, na koncu, obuhvaćeni upitnici koje su ispunili roditelji djece u dobi od tri, četiri ili pet godina koja su pohađala dječje vrtiće na području svih navedenih županija, osim jednog dječjeg vrtića u Požeško-slavonskoj županiji, jednog dječjeg vrtića u Krapinsko-zagorskoj županiji te jednog dječjeg vrtića u Primorsko-goranskoj županiji (ukupno 16 ustanova). S obzirom na to da je sudjelovanje u istraživanju bilo dobrovoljno, od 945 odaslanih upitnika, ukupno je vraćeno 468 ispunjenih upitnika, od toga su nevažeća bila 104 upitnika. Nevažećim upitnicima smatrali su se oni upitnici koji nisu ispunjeni do kraja. U skladu s tim, u daljoj je obradi analizirano 364 upitnika.

REZULTATI I RASPRAVA

Ispitivanje je prvenstveno bilo motivirano nedostatkom podataka o pouzdanosti roditeljske procjene u godinama nakon ovladavanja osnovom materinskog jezika. Stoga je za potrebe rada prilagođen upitnik portugalskih autorica (Santos i sur., 2011.), kako bi se ispitalo kako roditelji procjenjuju jezični i govorni razvoj svoje djece u dobi od tri, četiri i pet godina.

Unutarnja konzistentnost upitnika

Podaci prikupljeni upitnicima obrađeni su statističkim paketom *IBM SPSS Statistics 22*. Prije obrade podataka, radi pružanja odgovora na postavljena pitanja ovog rada, bilo je nužno provesti provjeru metrijskih obilježja instrumenta jer su oblikovani upitnici prvi put primijenjeni.

U tablici 4 prikazane su vrijednosti koeficijenta unutarnje konzistentije (Cronbach alfa) za sve četiri procjenjivane jezične sastavnice, kao i za metajezik u svim dobnim skupinama. Uočava se veliko raspršenje pouzdanosti za pojedine sastavnice unutar svake dobi, i ta se pouzdanost kreće od niske (primjerice, semantika, pragmatika i metajezik u upitniku namijenjenog za djecu od 3 godine) do visoke (primjerice, morfosintaksa u upitnicima namijenjenim za sve tri dobne skupine). Moguće objašnjenje za ovakvo raspršenje pouzdanosti jest to što je vrlo teško konstruirati takve čestice kojima se mjeri samo jedan konstrukt, samo jedna jezična sastavnica. Svaka čestica, osim ciljane jezične varijable, uvijek dijelom ispituje još neku ili neke, sebi svojstvene, jezične varijable, što narušava konzistentnost upitničke mjere. Primjerice, u upitniku za tri godine nalazi se čestica: *Dijete iznosi dva događaja u slijedu (primjerice: *Isao sam na plažu i onda sam išao spavati*).* Ta

Tablica 4. Cronbach alfa - unutarnja konzistentnost upitnika

	Dob		
	3 god. (br. čestica)	4 god. (br. čestica)	5 god. (br. čestica)
Fonologija	,620(2)	,439(3)	,269(4)
Morfosintaksa	,802(21)	,805(19)	,637(11)
Semantika	,223(5)	,467(6)	,484(7)
Pragmatika	,310(6)	,328(6)	,273(8)
Metajezik	,209(3)	,531(4)	,493(2)

čestica ispituje semantičku sastavnicu jer je naglasak na poznavanju dvaju različitih događaja koja se objašnjavaju u slijedu. Međutim, ista čestica može poslužiti i za procjenu morfosintakse putem morfološkog označavanja riječi i slaganja vremena te sintaktičke složenosti rečenice ili pak pragmatike radi procjene pripovjednih sposobnosti i sposobnosti koherentnog nizanja događaja. Stoga su niske vrijednosti koeficijenta pouzdanosti na nekim varijablama, poput pragmatike, dobrim dijelom odraz same prirode jezika. Jezične sastavnice strukturno mogu biti opisane posebno, ali tijekom jezične obrade one djeluju zajedno i međuovisno. Osim toga, taj podatak ima i metodološke implikacije. To znači da nijedna metoda procjene jezičnog razvoja nije dovoljna da bi se njome obuhvatila višedimenzionalna priroda jezika. Stoga je kombiniranje informacija prikupljenih od roditelja s rezultatima jezičnih testova jedini pouzdan način za prikupljanje objektivnih podataka. Sličan zaključak navode i Rescorla i Alley (2001.) u kontekstu ranog otkrivanja djece s kašnjenjem u jezičnom razvoju. Prema njima, nužno je kombinirati informacije prikupljene od roditelja s rezultatima na normiranim testovima i rezultatima opažanja djeteta zato što je svaka od tih metoda podložna pogreškama, ali ipak se svakom metodom prikupi dio valjanih informacija o djetetovu

jeziku. Budući da se dječje interakcije s drugim osobama i njihova komunikacijska izvedba razlikuju u različitim situacijama, kombiniranjem različitih izvora informacija o dječjim jezičnim i govornim sposobnostima može se dobiti sveobuhvatna slika toga razvoja te utvrditi razina suglasnosti između informacija koje daju roditelji i mjere izravne procjene (McLeod i Harrison, 2009.).

Analiza roditeljske procjene

Analiza roditeljske procjene provedena je s obzirom na dobne skupine (tri, četiri i pet godina). U tablici 5 prikazani su deskriptivni podaci s obzirom na spol djeteta, spol roditelja i razinu obrazovanja onog roditelja koji je ispunio upitnik (1=nižeobrazovani: NSS i SSS; 2=visokoobrazovani: VSS, VŠS i dr.).

Mjerene varijable roditeljske procjene, prema Komogorov-Smirnov testu, ne raspoređuju se prema normalnoj distribuciji, pa su kao mjera centralne tendencije prikazani medijani (C) i pripadajuća poluinterkvartilna raspršenja (Q), a u daljoj je analizi računana neparametrijska statistika.

Testiranje razlika u uočavanju sastavnica jezika između roditelja djece iste dobi

S obzirom na to da je broj čestica za svaku pojedinu varijablu (fonologija, morfosintaksa, semantika, pragmatika i metajezik) unutar svake dobne skupine bio različit, kako bi se provele usporedbe među dobnim skupinama, bilo je potrebno prethodno izračunati prosječnu vrijednost svake varijable, ali dobivenu na osnovi prosječnih vrijednosti svih čestica koje određuju tu varijablu. Prosječne vrijednosti svih zavisnih varijabli prikazane su u tablici 6.

Tablica 5. Prosječne vrijednosti i raspršenje rezultata dobivenih na upitnicima s obzirom na dobi i spol djece te spol i obrazovanje roditelja

			Fonologija		Morfosintaksa		Semantika		Pragmatika		Metajezik	
			C	Q	C	Q	C	Q	C	Q	C	Q
			3 godine	spol djeteta	M	2	,5	20	2	5	,5	5
		Ž	2	1	20	2	5	,5	6	,5	2	,5
	spol roditelja	M	2	,38	19,5	1,75	5	,5	5	,5	2	,5
		Ž	2	1	20	2	5	,5	5	,5	2	,5
	obrazovanje roditelja	1	2	1	20	2	5	,5	5	,75	2	,5
		2	2	,5	20	2	4	,5	6	,5	2	1
4 godine	spol djeteta	M	2	,5	17	,5	6	,5	5	1	3	1
		Ž	2	,5	17	2	6	,5	5	1	3	1
	spol roditelja	M	2,5	,88	16,5	1,25	6	1,25	5,5	,5	2,5	,5
		Ž	2	,5	17	1,5	6	,5	5	1	3	1
	obrazovanje roditelja	1	2	,5	17	2,25	6	,5	5	1	2	,5
		2	2	1	17	1,5	6	,5	5	1	3	1
5 godina	spol djeteta	M	3	,5	9	1,75	6	1	7	,5	2	0
		Ž	3	,38	9	1,5	6	1	7	,5	2	0
	spol roditelja	M	3	,63	9	1	5	,63	6,5	1,5	2	,5
		Ž	3	,5	9	1,5	6	1	7	,5	2	0
	obrazovanje roditelja	1	3	,5	9	1,5	6	1	7	,5	2	0
		2	3	,87	9	1,5	6	1	7	,5	2	0

Napomena: 1=nižeobrazovani; 2=visokoobrazovani

Tablica 6. Prosječne vrijednosti zavisnih varijabli i rezultat Friedmanova testa ekvivalentnih parova

		3 god. (br. čestica)	4 god. (br. čestica)	5 god. (br. čestica)
Fonologija	M	,88	,77	,91
	SD	,32	,42	,29
Morfosintaksa	M	,99	,92	,94
	SD	,09	,27	,24
Semantika	M	,98	,99	,92
	SD	,14	,09	,27
Pragmatika	M	1,0	,98	,99
	SD	0	,15	,10
Metajezik	M	,77	,88	,97
	SD	,42	,33	,17
Friedman χ^2 (W; df)		44,48** (,08 ; 4)	77,52** (,15 ; 4)	76,46** (,20 ; 4)

Napomena: *p<,05; **p<,01

Kako bi se provjerilo razlikuju li se roditelji trogodišnjaka, četverogodišnjaka i petogodišnjaka u uočavanju mjerenih varijabli, izračunana su tri Friedmanova testa. Naknadnom, post hoc analizom (Wilcoxonov test ekvivalentnih parova) provjerena je značajnost razlika između mjerenih varijabli (tablica 7).

Kod **trogodišnjaka** je dobivena statistički značajna razlika u roditeljskoj procjeni mjerenih varijabli ($\chi^2=44,48$; df=4; p<,01; W(veličina učinka)=,08). Naknadnom post hoc analizom provjerena je značajnost razlika u roditeljskom uočavanju pojedinih varijabli. U tablici 7 vidi se kako se, u roditeljskom prepoznavanju, međusobno značajno razlikuju gotovo sve varijable, ali nema razlike između semantike i pragmatike te morfosintakse i pragmatike. Prema prosječnim vrijednostima u tablici 6 i grafičkom prikazu - prikaz 1, primjećuje se kako roditelji kod svojih trogodišnjaka najmanje uočavaju obilježja metajezika, zatim fonologiju, i semantiku, a najviše prepoznaju pragmatiku i morfosintaksu. Premda se semantika i pragmatika te morfosintaksa i pragmatika međusobno značajno ne razlikuju, semantika i morfosintaksa značajno se razlikuju u roditeljskom uočavanju te roditelji značajno više primjećuju obilježja pragmatike.

Kod **četverogodišnjaka** je također dobivena statistički značajna razlika u roditeljskoj procjeni mjerenih varijabli ($\chi^2=77,52$; df=4; p<,01; W(veličina učinka)=,15). Post hoc analizom utvrđena je značajnost razlika roditeljskih procjena između gotovo svih varijabli, osim između fonologije i metajezika te morfosintakse i pragmatike (tablica 7). Prema prosječnim vrijednostima u tablici 6 i grafičkom prikazu - prikaz 1, uočava se kako roditelji kod četverogodišnjaka najmanje uočavaju fonologiju i metajezik, zatim pragmatiku i morfosintaksu, a najviše semantiku.

I kod **petogodišnjaka** je također dobivena statistički značajna razlika u roditeljskoj procjeni mjerenih varijabli ($\chi^2=76,46$; df=4; p<,01; W(veličina učinka)=,20). Post hoc analizom utvrđena je značajna razlika između roditeljskih procjena gotovo svih varijabli, osim između morfosintakse i semantike, pragmatike i morfosintakse te semantike i pragmatike (tablica 7). Roditelji kod petogodišnjaka najmanje uočavaju fonologiju, zatim semantiku i morfosintaksu, a najviše obilježja koja određuju metajezično znanje i pragmatiku (vidi tablicu 6 i sliku 1).

Tablica 7. Post hoc analiza Wilcoxonovim testom ekvivalentnih parova

Usporedba obilježja	Z		
	3 godine	4 godine	5 godina
Semantika vs. Fonologija	-2,87**	-6,37**	-4,02**
Morfosintaksa vs. Fonologija	-2,64**	-4,64**	-3,59**
Pragmatika vs. Fonologija	-2,58**	-4,14**	-3,52**
Metajezik vs. Fonologija	-3,09**	-1,11	-6,42**
Morfosintaksa vs. Semantika	-1,96*	-4,27**	-,12
Pragmatika vs. Semantika	-1,09	-3,96**	-,30
Metajezik vs. Semantika	-6,19**	-7,37**	-4,04**
Pragmatika vs. Morfosintaksa	-1,64	-1,40	-,71
Metajezik vs. Morfosintaksa	-7,36**	-6,36**	-3,66**
Metajezik vs. Pragmatika	-6,75**	-4,93**	-4,96**

Napomena: *p<,05; **p<,01

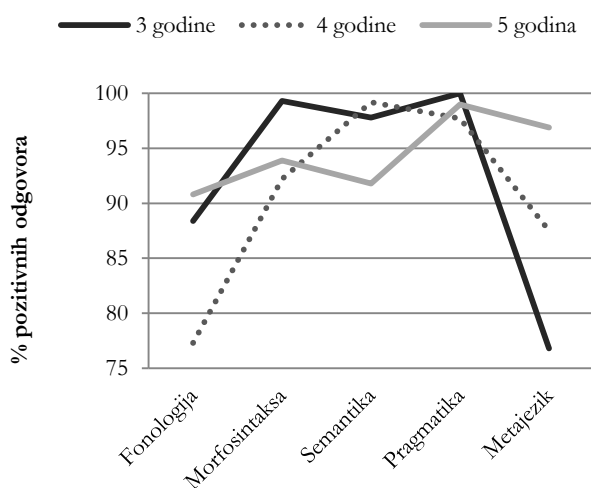
Rezultati pokazuju, dakle, da roditelji trogodišnjaka najviše uočavaju procese i promjene obuhvaćene razvojem morfosintakse, koja je upravo u toj dobi u svom najvećem razvoju. U dobi od tri godine djeca barataju dovoljnom količinom riječi, koja im omogućava primjenu različitih morfoloških pravila te kombiniranje riječi. Taj podatak u skladu je s literaturom, koja upravo ističe da su djeca u dobi od tri godine u razdoblju proizvodnje višestrukih iskaza, što znači objedinjavanje prethodno usvojenih riječi s morfološkim i sintaktičkim pravilima. Zanimljivo je da roditelji djece u dobi od tri godine uz morfosintaksu podjednako uočavaju i pragmatiku. To znači da roditelji trogodišnjaka uočavaju i djetetovu češću uporabu jezika u različitim jezičnim situacijama s različitim sugovornicima. Suprotno našim očekivanjima, roditelji četverogodišnjaka najviše su uočavali promjene u području semantike. Analiza tvrdnji vezanih za semantiku u upitnicima za četiri godine upućuje na to da roditelji u ovoj dobi prepoznaju ne samo promjene u veličini rječnika, već i na razini njihove međusobne umreženosti i djetetove kreativnije uporabe riječi. Uočavaju, primjerice, da djeca počinju baratati suprotnostima (npr., *teško - lako; isto - različito*) ili temeljnim bojama. Roditelji petogodišnjaka najviše uočavaju početke razvoja svjesnosti o jeziku i djetetova promišljanja o vlastitom jezičnom znanju, ali i uporabu jezika u različitom kontekstu.

Testiranje razlika u uočavanju sastavnica jezika između roditelja djece različite dobi

U sljedećem koraku provedena je usporedba među pojedinim ispitivanim varijablama među trima dobnim skupinama. Kako bi se ispitalo – postoji li razlika u broju roditelja koji su kod svoje djece uočili pojedine ispitivane varijable u odnosu na one roditelje koji nisu, a sve s obzirom

na dob djece, izračunan je χ^2 -test. Rezultati pokazuju kako postoje statistički značajne razlike u broju roditelja koji su uočili varijable fonologiju ($\chi^2=9,85$; $df=2$; $p<,01$), morfosintaksu ($\chi^2=8,13$; $df=2$; $p<,05$), semantiku ($\chi^2=10,37$; $df=2$; $p<,01$) te metajezik ($\chi^2=19,64$; $df=2$; $p<,01$) u odnosu na one roditelje koji ih nisu uočili i s obzirom na dobne podskupina djece. Razlike ne postoje za sastavnicu pragmatika. U nastavku analize viši postotak daje podatak o tome koje varijable roditelji više uočavaju u djetetovu jezičnom i govornom razvoju. Fonologiju roditelji najviše uočavaju kod petogodišnjaka (91%), pa kod trogodišnjaka (88%), a najmanje im je uočljiva kod četverogodišnjaka (77%). Morfosintaksu najviše uočavaju kod trogodišnjaka (99%), zatim petogodišnjaka (94%) pa četverogodišnjaka (92%). Pokazuje se kako je semantika roditeljima najuočljivija kod četverogodišnjaka (99%), zatim trogodišnjaka (98%), a najmanje je uočljiva kod petogodišnjaka (92%). Metajezik roditelji najviše uočavaju kod petogodišnjaka (97%, nešto manje kod četverogodišnjaka (88%), a najmanje kod trogodišnjaka (77%).

Slika 1. Roditeljsko uočavanje jezičnih sastavnica i metajezika s obzirom na dob djece

Pogledom na grafički prikaz – prikaz 1, moguće je zaključiti kako roditelji u svim dobnim skupinama i na svim mjerenim varijablama postižu vrlo visoke postotke, a oni se kreću od 77 % do čak 100 %, što govori o tome kako roditelji vrlo dobro uočavaju sve mjerene varijable jezičnog i govornog razvoja. Djetetove mogućnosti motoričke izvedbe glasova i fonološki procesi roditeljima su najzamjetljiviji u dobi od tri i pet godina. Taj podatak ne treba čuditi jer dijete u dobi od tri godine proizvodi otprilike 80 % glasovnog repertoara, bez obzira na kvalitetu te izvedbe dok se do dobi od pet godina ta kvaliteta značajno unaprijedi. Morfosintaksu roditelji također najviše zamjećuju u dobi od tri godine. Razvojno gledajući, u dobi od tri godine značajno raste broj višesložnih iskaza u odnosu na dvočlane iskaze, kojima se većim dijelom služe dvogodišnjaci pa je stoga za očekivati da će roditelji kod trogodišnjaka najviše uočavati upravo morfosintaksu. Semantiku roditelji najviše uočavaju u dobi od 4 godine, što – premda neočekivano – može značiti da su u toj dobi djeca kreativnija u uporabi riječi što roditelji posebno zamjećuju. Upravo su najveće razlike

dobivene za varijablu metajezik, koju roditelji najviše uočavaju u dobi od pet godina kada djeca postaju svjesnija jezika, a što je bitno za ulazak u pisani jezik. Pragmatiku roditelji podjednako dobro uočavaju u svim dobnim skupinama.

Roditeljska procjena s obzirom na spol djeteta, spol roditelja i obrazovanje roditelja

Kako bi se utvrdilo postoji li razlika u roditeljskom uočavanju pojedinih obilježja jezičnog i govornog razvoja s obzirom na spol djeteta, spol roditelja i obrazovanje roditelja, izračunana su po tri Mann Whitney-U-testa za svaku dobnu skupinu djece. Za nezavisne varijable spol djeteta, spol roditelja i obrazovanje roditelja nisu mjereni interakcijski efekti.

Usporedbom roditeljske procjene za djevojčice i dječake kod **trogodišnjaka**, dobivena je značajna razlika u roditeljskom uočavanju pragmatike ($Z=-2,50$; $p<,05$; $r(\text{veličina učinka})=,22$) i metajezika ($Z=-2,55$; $p<,05$; $r(\text{veličina učinka})=,22$). Roditelji nešto više uočavaju obilježja pragmatike kod djevojčica ($C=6,00$; $Q=,50$; $M \text{ rang}=72,79$), nego kod dječaka ($C=5,00$; $Q=,50$; $M \text{ rang}=57,79$). Slično, roditelji više uočavaju obrasce metajezika kod djevojčica ($C=2,00$; $Q=,50$; $M \text{ rang}=73,09$), nego kod dječaka ($C=2,00$; $Q=1,00$; $M \text{ rang}=57,43$). Provjereno je i ovisi li roditeljske procjene o razini njihova obrazovanja. Tom je analizom dobivena značajna razlika u mogućnosti uočavanja pragmatike ($Z=-2,00$; $p<,05$; $r(\text{veličina učinka})=,18$). Pragmatičke vještine kod trogodišnjaka više uočavaju visokoobrazovani ($C=6,00$; $Q=,50$; $M \text{ rang}=69,84$) nego roditelji nižeg obrazovanja i srednje stručne sprema ($C=5,00$; $Q=,75$; $M \text{ rang}=57,85$). Gledajući skupinu trogodišnjaka, nisu dobivene značajne razlike u procjeni roditelja za djevojčice i dječake za sastavnice fonologiju, morfosintaksu i semantiku. Nisu dobivene značajne razlike u uočavanju obilježja pojedinih jezičnih sastavnica s obzirom na spol roditelja. Također, nisu dobivene značajne razlike između procjena visokoobrazovanih i nižeobrazovanih roditelja za fonologiju, morfosintaksu, semantiku i metajezik bez obzira na spol djeteta.

Usporedbom roditeljske procjene za **četverogodišnjake** između visokoobrazovanih i nižeobrazovanih roditelja, dobivena je statistički značajna razlika u mogućnosti roditeljskog uočavanja metajezika ($Z=-2,45$; $p<,05$; $r(\text{veličina učinka})=,22$). Visokoobrazovani roditelji više uočavaju sposobnosti i znanja vezana za metajezik ($C=3,00$; $Q=1,00$; $M \text{ rang}=69,54$) od nižeobrazovanih roditelja ($C=2,00$; $Q=0,50$; $M \text{ rang}=54,45$). Nisu dobivene značajne razlike u uočavanju obilježja pojedinih jezičnih sastavnica s obzirom na razinu obrazovanja roditelja, kao ni s obzirom na spol djeteta i spol roditelja.

Kod **petogodišnjaka** nisu dobivene statistički značajne razlike u roditeljskom uočavanju ni s obzirom na spol djeteta, ni spol roditelja ni razinu obrazovanja roditelja.

Analize roditeljske procjene s obzirom na spol djeteta te spol i obrazovanja roditelja, pokazuju da su te varijable slabo ili nikako povezane s roditeljskom procjenom. Nekolicina razlika s obzirom na spol djece zabilježena je tek

u dvjema mlađim dobnim skupinama, i to naravno u korist djevojčica kao što je to dokazano i u drugim istraživanjima koja su se temeljila na roditeljskim procjenama, a bila su usmjerena na spolne razlike (Kovačević i sur., 2006.; Eriksson i sur., 2011.). Zanimljivo je da su razlike s obzirom na spol djeteta zabilježene na varijabli metajezik, koja nije dominantno zamijećena varijabla u tim dobima (tri i četiri godine). Posebno je zanimljivo da varijablu visokoobrazovani roditelji više zamjećuju od nižeobrazovanih roditelja. To znači da obrazovanje osigurava ranije uočavanje manje dominantnih obilježja. U dobi od pet godina niti jedna od analiziranih nezavisnih varijabli (spol djeteta te spol i obrazovanje roditelja) nema ulogu u roditeljskoj procjeni jezičnog razvoja. Ti podaci u skladu su s podacima sličnih istraživanja poput istraživanja Lee i sur., (2009.), koje je pokazalo da roditeljska procjena nije povezana s obrazovanjem roditelja.

Svi ti podaci idu u prilog tome da su roditeljske procjene korisne i kao takve mogu biti primjenjive i u kliničkom radu. U tom kontekstu podaci mogu biti upotrijebljeni: a) za prikupljanje informacija neposredno prije provedbe procjene kako bi se logoped informirao o svim područjima na koja treba obratiti pozornost u procesu same procjene (Boudreau, 2005.; Glascoe, 1997.); b) za upotpunjavanje zapažanja logopeda o djetetovim znanjima i vještinama jer ona mogu biti različita od onih zamijećenih tijekom formalne procjene (Boudreau, 2005.); c) kao zamjena ili nadomjestak tijekom formalne procjene u slučajevima kada se radi s djecom koju se karakterizira kao „tešku za procijeniti“. U odnosu na potonje, roditeljska procjena može imati veću vrijednost od izravnog testiranja, i to posebno u slučajevima kad je dijete sramežljivo ili kad prisutnost ispitivača utječe na tipične komunikacijske obrasce ponašanja (Dale, 1997.; prema Bishop i McDonald, 2009.). Primjerice, Bishop (1998.; prema Bishop i McDonald, 2009.) smatra da informacije prikupljene od roditelja mogu imati veću vrijednost nego rezultati dobiveni prilikom formalnog testiranja u otkrivanju komunikacijskih poremećaja, koji nisu učestali ili se teško uočavaju prilikom testiranja. Osim logopedima, roditeljska zapažanja vrlo su važna i istraživačima koji proučavaju jezični i govorni razvoj djece jer upotrebom roditeljske procjene istraživači mogu prikupiti velik broj informacija i podataka uz značajnu uštedu vremena, materijalnih i ljudskih resursa (Jahn-Samilo i sur., 2000.).

Premda su dobiveni rezultati vrlo korisni – jer govore o tome kako roditelji uočavaju pojedine sastavnice jezika i metajezik kod svoje djece u dobi od tri do pet godina - zbog nekih metodoloških nedostataka ovoga istraživanja rezultate treba razmatrati s oprezom. Naime, u istraživanju je upotrijebljen upitnički instrumenti čija razina pouzdanosti pojedinih dijelova upitnika nije visoka. Također, nedostatak je i smanjena reprezentativnost uzorka s obzirom na to da su u ispitivanju sudjelovali samo roditelji vrtičke djece te je sudjelovao mali broj očeva. Svakako su potrebna dalja istraživanja s pouzdanijim mjernim instrumentima kako bi se efekti dobiveni ovim istraživanjem dodatno objasnili.

ZAKLJUČAK

Niz je istraživanja pokazao da je roditeljska procjena s ciljem dobivanja podataka o djetetovim sposobnostima i

znanjima tijekom njegova ranog razvoja valjan i informativan izvor informacija, koji pridonosi oblikovanju postupka procjene, ali i intervencije (Boudreau, 2005.). Logopedi roditeljskom procjenom dobivaju važne informacije o obilježjima djetetova jezičnog i govornog razvoja, koje mogu ostati nezamijećene tijekom trajanja logopedске procjene. Stoga, logopedska procjena uz roditeljsko zapažanje osigurava sveobuhvatno opisivanje djetetova jezičnog i govornog razvoja.

Rezultati ovog istraživanja pokazuju da roditelji trogodišnjaka najviše uočavaju promjene na pragmatičkoj i morfosintaktičkoj razini koja je upravo u ovoj dobi u dinamičnom razvoju. Roditelji četverogodišnjaka najviše prepoznaju obilježja koja pripadaju sastavnicama semantike, što je suprotno od očekivanoga. Roditelji petogodišnjaka najviše uočavaju začetke razvoja znanja o jeziku, odnosno djetetovo promišljanje o vlastitom jeziku. Zanimljivo je istaknuti kako visokoobrazovani roditelji trogodišnjaka i četverogodišnjaka više zamjećuju metajezik u odnosu na nižeobrazovane roditelje. Čini se kako upravo obrazovanje osigurava ranije uočavanje manje dominantnih obilježja. U dobi od pet godina spol djeteta te spol i obrazovanje roditelja nemaju značajan utjecaj na roditeljsku procjenu jezičnog razvoja.

Premda roditeljska procjena može varirati s obzirom na razinu objektivnosti i pouzdanosti u uočavanju i prepoznavanju određenih pojava u procesu dječjeg jezičnog i govornog razvoja, to ne umanjuje značaj suradnje roditelja i stručnjaka, ni činjenicu da roditeljska procjena u velikoj mjeri može biti odraz pravog djetetova funkcioniranja i ponašanja općenito, pa i onog u području jezičnog i komunikacijskog razvoja.

LITERATURA

- 1) Bishop, D.V.M., McDonald, D. (2009). Identifying language impairment in children: combining language test scores with parental report. *International Journal of Language and Communication Disorders*, 44 (5). 600-615.
- 2) Blaži, D., Arapović, D. (2003) Artikulacijski nasuprot fonološkom poremećaju. *Govor XX* (1-2). 27-38.
- 3) Boudreau, D. (2005). Use of a parent questionnaire in emergent and early literacy assessment of preschool children. *Language, Speech and Hearing Services in Schools*, 36. 33-47.
- 4) Bowen, C. (1998). Ages and Stages Summary - Language Development 0-5 years. Posjećeno 5.7.2014. na mrežnoj stranici: <http://www.speech-language-therapy.com/>
- 5) Boynton Haurewas, L., Stone, C. A. (2000). Are parents of school-age children with specific language impairments accurate estimators of their child's language skills? *Child Language Teaching and Therapy*, 16(1). 73-86.
- 6) Camaioni, L., Castelli, M. C., Longobardi, E., Volterra, V. (1991). A parent report instrument for early language assessment. *First Language*, 11. 345-359.
- 7) Child Development Institute Posjećeno na stranicama http://childdevelopmentinfo.com/child-development/language_development/ 5.7.2014.
- 8) Dale, P. S. (1996). Parent report assessment of language and communication. U: Cole K. N., Dale P. S., Thal D. J.(ur.) *Assessment of Communication and Language*. Balti-

more: Paul Brookes. 161-182.

- 9) Deimann, P., Kastner - Koller, U. (2011). Maternal evaluations of young children's developmental status: a comparison of clinic and non - clinic groups. *Psychological Test and Assessment Modeling*, 53(2). 214-227.
- 10) Eriksson, M., Marschik, B. P., Tulviste, T., Almgren, M., Pérez Pereira, M., Wehberg, S., Marjanović Umek, Lj., Gayraud, F., Kovačević, M., Gallego, C. (2011) Differences between girls and boys in emerging language skills: Evidence from 10 language communities. *British Journal of Developmental Psychology*, 30. 326-343.
- 11) Feldman, H. M., Dollaghan, C. A., Campbell, T. F., Kurs-Lasky, M., Janosky, J. E., Paradise, J. L. (2000). Measurement properties of the MacArthur Communicative Development Inventories at ages one and two years. *Child Development*, 71(2). 310-322.
- 12) Fenson, L., Dale, P. S., Reznick, J. S., Thal, D., Bates, E., Hartung, J. P., Pethick, S., Reilly, J. S. (1993). *The MacArthur Communicative Development Inventories: User's Guide and Technical Manual*. Baltimore: Paul H. Brookes Publishing Co.
- 13) Gard, A., Gilman, L., Gorman, J. (2000). *Speech language development chart*. http://www.srsdeaf.org/Downloads/SpeechLanguage_Development_Chart.pdf (17.8.2013.).
- 14) Glascoe, F. P. (1997). Parent's concerns about children's development: prescreening technique or screening test? *Pediatrics*, 99(4). 522-528.
- 15) Gotzke, C., Sample Gosse, H. (2007). Research narrative: listening, vocalizing and interacting 37-60 months. U Phillips L. M., ur. *Handbook of language and literacy development: a roadmap from 0-60 months*. <http://www.theroadmap.ualberta.ca/understandings/research/37-60> (20.8.2013.).
- 16) Hadley, P. A., Rice, M. L. (1993). Parental judgments of preschoolers' speech and language development: A resource for assessment and IEP planning. *Seminars in Speech and Language*, 14. 278-288.
- 17) Jackson - Maldonado, D., Acosta R. P. B. (2006). Assessing early communicative abilities in Spanish-speaking children from low-SES families. *Zero to Three*, 27(1). 22-28.
- 18) Jahn - Samilo, J., Goodman, J., Bates, E., Sweet, M. (2000). Vocabulary learning in children from 8 to 30 months of age: a comparison of parental reports and laboratory measures. *Project in Cognitive and Neural Development*. San Diego, University of California, Center for Research in Language.
- 19) Jones, S., Murphy, L. M (2005). Using corpora to investigate antonym acquisition. *International Journal to Corpus Linguistics*, 10(3). 401-422.
- 20) Klee, T., Carson, D. K., Gavin, W. J., Hall, L., Kent, A., Reece, S. (1998). Concurrent and predictive validity of an early language screening program. *Journal of Speech, Language and Hearing Research*, 41. 627-641.
- 21) Kovačević, M., Kuvač Kraljević, J., Cepanec, M. (2006) Sex differences in lexical and grammatical development in Croatian. U: Eriksson, M. (ur.) *Proceedings from the First European Network Meeting on the Communicative Development Inventories*. Gävle: Gävle University Press. 5-15.
- 22) Kovačević, M., Jelaska, Z., Kuvač, J., Cepanec, M. (2007). *Komunikacijska razvojna ljestvica (KORALJE)*. Zagreb, Jastrebarsko: Naklada Slap.
- 23) Kuvač Kraljević, J. (2015). *Probirni test jezičnih sposobnosti (e-POTJEH)*. Zagreb: Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
- 24) Kuvač, J., Palmović, M. (2007). *Metodologija istraživanja dječjeg jezika*. Zagreb, Jastrebarsko: Naklada Slap.
- 25) Lee, K., Chiu, S. N., van Hasselt, C. A., Tong, M. (2009). The accuracy of parent and teacher reports in assessing the vocabulary knowledge of Chinese children with hearing impairment. *Language, Speech, and Hearing Services in School*, 40. 31-45.
- 26) McLeod, S., Harrison, L.J. (2009). Epidemiology of speech and language impairment in a nationally representative sample of 4- to 5-year-old children. *Journal of Speech, Language and Hearing Research*, 52. 1213-1229.
- 27) O'Neill, D. K. (2007). The language use inventory for young children: A parent-report measure of pragmatic language development for 18- to 47-month-old children. *Journal of Speech, Language and Hearing Research*, 50. 214-228.
- 28) Rescorla, L., Alley, A. (2001). Validation of the Language Development Survey (LDS): A parent report tool for identifying language delay in toddlers. *Journal of Speech, Language and Hearing Research*, 44. 434-445.
- 29) Sachse, S., Von Suchodoletz, W. (2008). Early identification of language delay by direct assessment or parent report? *Journal of Developmental & Behavioral Pediatrics*, 29(1), 34-41.
- 30) Santos, A., Suosa, A., Serrano, A., Suosa, I. (2011). *Survey about parents and caregivers' knowledge on language development*. Minho: Universidade do Minho.
- 31) Thal, D. J., O'Hanlon, L., Clemmons, M., Fralin, L. (1999). Validity of a parent report measure of vocabulary and syntax for preschool children with language impairment. *Journal of Speech, Language and Hearing Research*, 42. 482-496.
- 32) Zadeh, Z. Y., Bolter, N. (2006). The role of early negative parenting beliefs, *International Conference* http://www.mentaldev.org/icdl06/papers/9_Zadeh_paper.pdf (24.8.2013.).